
РОЗДУМИ ПУБЛІЦИСТА

УДК 330.101

П. С. ЄЩЕНКО,
професор, доктор економічних наук,
науковий консультант відділу економічної соціології
Інституту соціології НАН України
(Київ)

СТАГНАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: НЕЗАВЕРШЕНІСТЬ РЕФОРМ ЧИ ПРОДУМАНА ПОЛІТИКА?

Розглянуто головні причини стагнації української економіки, її структури і соціального становища народонаселення. Обґрунтовано необхідність зміни економічної моделі розвитку країни, фундаментом якої є різноманітні неексплуататорські форми власності.

Ключові слова: економічна криза, економічна політика, радикальна реформа, олігархічно-плутократична модель економіки, інвестиції в основний капітал, новий тип економіки, умови виходу з кризи.

P. S. ESHCHENKO,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Scientific Consultant of the Department of Economic Sociology,
Institute of Sociology of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

STAGNATION OF UKRAINIAN ECONOMY: INCOMPLETENESS OF REFORMS OR A WELL THOUGHT-OUT POLICY?

The main reasons for stagnation of Ukrainian economy, its structure and social status of population are considered. The necessity to change economic model of the country's development, which is based on various non-exploitative forms of ownership, is substantiated.

Keywords: economic crisis, economic policy, radical reform, oligarchic-plutocratic model of economy, investment in fixed assets, new type of economy, conditions for getting out of crisis.

Україну, яка мала на момент проголошення її незалежності та виходу із складу СРСР значний потенціал, відкинуто багаторічною економічною кризою на задвірки світового співтовариства. Соціально-економічну структуру українського суспільства спотворено 25-річними радикальними реформами та олігархічним партійно-бюрократичним апаратом. Не викликає сумнівів, що відтворювана система є протиприродною і веде наше суспільство до катастрофи. Необхідні радикальні реформи, про які всі говорять. Проте існуюча реальність переконує: ті, хто бажають реформ, не мають влади, а ті, хто мають владу, імітують реформи, не бажаючи їх проводити.

© Єщенко Петро Степанович (Eshchenko Petro Stepanovych), 2017; e-mail: p.eshchenko@ukr.net.

Цілком очевидно, що без зміни нині існуючої моделі господарювання становище у країні залишиться колишнім. Квазіринкова модель, створена в Україні замість планово-директивної на основі неоліберальної теорії, достатньо рельєфно оголила її неефективність, наслідками якої стали деградація економіки і збідніння більшості громадян держави. Безумовно, причини сьогodнішньої кризової ситуації полягають не тільки в окресленій теорії, у здійснюваній на її базі економічній політиці, у правовій інфраструктурі (законах, інструментах їх підтримання, звичаях), але й у тих реаліях, які були характерними для структури економіки нашої республіки і зумовлені її багаторічними міжреспубліканськими зв'язками у складі єдиного народногосподарського комплексу СРСР.

Мета статті — дати характеристику української економіки в період після 1991 р. у зв'язку із здійснюваною політикою реформ. З урахуванням нашого негативного досвіду в економічній практиці, поведінки суб'єктів господарської діяльності та критичного аналізу сучасної економічної теорії це дозволить науково осмислити причини негативних процесів, які відбуваються в нинішньому українському суспільстві. Без цього нам не вдасться виробити науково обґрунтовану економічну політику, яка б стала важливим фактором зростання економіки України і добробуту всіх верств її населення.

З огляду на обставини, що склалися, в сьогodнішніх умовах різко зростає роль економічної теорії, яка б дозволила не тільки уникнути багатьох помилок, але й (що особливо важливо) виробити позитивну програму радикальних перетворень у національній економіці. Тому в першу чергу необхідним є глибокий аналіз об'єктивних і суб'єктивних причин, які привели економіку України до Великої депресії ХХІ ст.

Рух донизу соціально-економічними сходами

Наведені слова якнайкраще характеризують системну кризу, що накопичувалася багато років, загострилася чверть століття тому і дедалі більше поглиблюється в нашій країні у даний час. Україну, яка понад 300 років вважалася найціннішим діамантом у короні Російської імперії, як вогняний вал, накрила криза, що вибухнула і обпалила практично кожного з жителів нової держави Україна. Більшість із них спопеляючим вогнем перетворено на бідних і злидарів, тоді як купка нуворишів осіддали економічний Олімп і зробилися мільонерами та мільярдерами, докорінно змінивши багаторічні правила співжиття, традиції та норми моралі.

Україна має найбільшу територію з держав, які повністю знаходяться в Європі. Вигідне географічне положення, наявність виходу до моря могли б зробити нашу країну надійним мостом, який би з'єднував європейські, азіатські, арабські та африканські народи. У 1990 р. вона не тільки була найрозвинутішою республікою СРСР, але й випереджала багато країн Європи. В Україні було зосереджено 6,5% світового науково-технологічного потенціалу. Важливим є той факт, що на кожну тисячу працюючих 11 були зайняті у науково-технічній сфері *. У цілому, за оцінками спеціалістів, у розрахунку на душу населення природноресурсний потенціал України в 1,5–2 рази перевищував ресурсний потенціал США, у 4 рази — Німеччини і у 12–15 разів — Японії [1, с. 127].

Проте, маючи величезні інтелектуальні, фізичні та природні ресурси в системі колишнього внутрішньосоюзного поділу праці та господарських зв'язків, Украї-

* Україна — 2015: Національна стратегія розвитку. — К., 2008. — С. 52.

на після здобуття незалежності виявилася не спроможною вийти на рівень сталого економічного зростання, структурних змін, адекватних вимогам ІТР і підвищення рівня життя населення. Більше того, перелічені достоїнства і переваги країни з переходом її економіки на ринкову модель господарювання на початку 1990-х років обернулися рядом недоліків і проблем довгострокового характеру. Відмова від планового регулювання народного господарства вкинула Україну у стихію некерованості всіх сфер життєдіяльності, спричинила входження національної економіки у круте піке, з якого — за всіх спроб вітчизняних прихильників неоліберальної теорії та різних західних консультантів і наставників — виходу не видно. Підтвердженням цьому слугує макроекономічна статистика.

Згідно з даними Світового банку, у 2014 р., тобто якраз у рік Євромайдану, ВВП України обвалився на 28,1%, а у 2016 р. його падіння посилилося до 31,3%. Всього ж загальний обсяг національної економіки скоротився більш як удвічі — з 183,3 млрд. дол. у 2013 р. до всього лише 83,2 млрд. дол. у 2016 р. У 2013 р. ВВП на душу населення становив 3,969 тис. дол., а за підсумками 2016 р. — обвалився до 2,052 тис. дол. Приблизно такий самий показник фіксувався у країні років 10 тому. При цьому державний борг наблизився до розміру ВВП: тепер він сягає майже 70 млрд. дол., що відповідає 92,7% ВВП, тоді як раніше цей показник майже не перевищував 40%. Подібні цифри мають особливо пригнічуючий вигляд, якщо згадати, що після розпаду СРСР економіка України була однією з найзбалансованіших, а міжнародні експерти говорили про величезні перспективи — розвинуте сільське господарство, важливі та великі промислові підприємства, експортні порти, рекреаційні ресурси. Усе це виявилось непотрібним. Сьогодні, через деіндустріалізацію економіки, розвал АПК і майже повну відсутність високотехнологічних виробництв, експорт України в основному являє собою первинну сировину. У 2013–2016 рр. загальний обсяг експорту обвалився більш як на 57%, склавши 32,7 млрд. дол. Великою статтею експорту залишається продукція рослинництва, але і тут відповідний показник впав із 6,4 млрд. до 5,4 млрд. дол., тоді як експорт жирів і масла залишився на рівні 3,5 млрд. дол. У даний час сировинні мінеральні ресурси майже не експортуються, оскільки їх серйозний дефіцит відчувається всередині країни, з огляду на що їх експорт скоротився більш як у 4 рази — із 7,5 млрд. до 1,7 млрд. дол. При цьому навіть експорт чорних металів, який раніше перевищував 17 млрд. дол., впав до 7,6 млрд. дол., а продукція з цього виду сировини взагалі майже не вивозиться. Проблеми у промисловості негативно вплинули на експорт продукції машинобудування, який скоротився приблизно у 3 рази — до 3,8 млрд. дол. Сьогодні на АПК країни припадає понад 40% усього експорту, а частка промисловості в ньому впала до 11,6%*.

Характерною особливістю української дійсності стало те, що при небаченому падінні темпів економіки і зниженні її ефективності прискорюється зростання багатства у олігархів і падають доходи у найманих працівників і пенсіонерів. Усього 5 осіб із 42,6-мільйонного населення України фактично монополізували її економіку. Станом на 2016 р., сумарні активи цієї п'ятірки становили 8,1 млрд. дол. Вплив олігархів на національну економіку характеризується безпрецедентними масштабами. Надбагаті люди є скрізь. Проте український випадок є унікальним, з небаченою за західними зразками концентрацією капіталу. Навіть не 5, а 10 найбагатших поляків володіють активами, що складають лише 3% ВВП Польщі. Така

* 3 года после Майдана: что стало с экономикой Украины. 27.02.2017 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/119216/>.

сама частка у ВВП США і у 10 найбагатших американців. А 5 українців володіють 9,5% ВВП своєї країни. І якщо американські мільярдери — це, як правило, власники великих технологічних компаній, що побудували бізнес з нуля, то українські олігархи сколотили свої бізнес-імперії за допомогою приватизаційних аукціонів і за рахунок близькості до влади [2].

У доповіді "Global Wealth Report", підготовленій "Credit Suisse", говориться, що із середини 2015 р. до середини 2016 р. українці збідніли на 19%. Україна — разом з Молдовою і Белоруссю — потрапили до групи країн, де на 1 дорослого в середньому припадає менш як 5 тис. дол. За рік українці збідніли на 19%, а статок населення світу зріс на 1,4% *.

П'ятірка найбагатших українців поставила державу собі на службу, монопольно контролюючи цілі галузі за допомогою впливу на ключові державні органи. В економічній науці це називається "рентою", тобто доходом, одержаним завдяки політичній або економічній монополії. Чим ширшими є потоки таких грошей, тим повільніше розвивається економіка і тим біднішим є населення. В. Ланда, аналітик Центру Бендुकідзе, оцінює втрати держави від олігархічної системи і корупції, яка з нею пов'язана, сумою приблизно у 8 млрд. дол. лише за останній рік. Сюди входять збитки державних підприємств, плата за монополію на енергетичному ринку і недавня історія з націоналізацією "ПриватБанку", який належав І. Коломойському [2].

Велика п'ятірка створила в Україні олігархічно-плутократичну модель економіки, що характеризується монопольним оволодінням власністю, державними і політичними інститутами влади, ЗМІ, що, у свою чергу, дозволило отримати доступ до монопольної ренти. Для її реалізації вибудовано різноманітну систему владних інститутів, підойм і методів, яка включає дешеві кредити держбанків, субсидії, ліцензії, різні заходи протекціонізму тощо.

У нинішніх умовах розрив у доходах багатих і бідних верств населення країни продовжує стрімко зростати. Є. Марчук, будучи прем'єр-міністром України, у своєму виступі на Всеукраїнській нараді економістів у 1995 р. говорив про неприпустимість для цивілізованої держави форсованої диференціації в матеріальному становищі різних верств населення. Було названо, здавалося б, убивчі цифри: грошові доходи 10% найбільш забезпечених майже у 12 разів перевищують доходи такої самої кількості найбідніших [3, с. 22].

Не виправдались обгрунтування теоретиків економічної науки з приводу того, що ринкові трансформації стануть потужним фактором економічного зростання, припинять зростаючу диференціацію в доходах у новому суспільстві та сформулюють середній клас. Зовсім ні, цього не сталося, а ситуація ще більше загострюється. Сьогодні частка домогосподарств, які відносять себе до бідного населення, становить 72,3%, тобто майже 3/4 суспільства. За оцінками експертів, масштаби нерівності у нашій країні зашкалюють. Різниця в оплаті праці 1% найбільш забезпечених і 50% найменш забезпечених працівників в Україні є фантастично високою і сягає 43,3 раза. В Європі цей показник становить 11,7, а у США — 24 **.

* Global Wealth Report: за год украинцы обеднели на 19%, а состояние населения мира выросло на 1,4%. 21.11.2016 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://newsnetwork.tv/news/global-wealth-report-za-god-ukraincy-obedneli-na-19-sostoyanie-naseleniya-mira-vyroslo-na-14.html>.

** Как преодолеть раскол между элитами и народом: путь снизу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/kak-preodolet-raskol-mezhdu-elitami-i-narodom-put-snizu-.html>.

У 2015–2016 рр. питома вага заробітної плати у структурі ВВП скоротилася до історичного мінімуму в 39%, тоді як частка прибутку у структурі доходів ВВП піднялася до історичного максимуму в 45%. Подібна ситуація не може забезпечити зростання місткості ринку, чого можна досягти лише за рахунок зростання доходів більшості працюючих і пенсіонерів, яке змінить структуру споживання, підвищивши питому вагу товарів і послуг тривалого користування, а отже – і співвідношення цін на них порівняно з товарами короткострокового користування. Це – азбука ринкової економіки.

Представники вітчизняного великого бізнесу, який виріс у 1990-ті роки за принципом “бої без правил”, досі впевнені, що Україна – унікальна держава, де можна швидко “зробити гроші”, а правила – для когось іншого, але не для них. Ця переконаність у доступності легких грошей знаходить відгук у багатьох верствах українського суспільства завдяки створеним і фінансованим великим бізнесом політичним партіям, купленим ними вченим і ЗМІ. Усі чекають дива: то мільярдних інвестицій, то зарплат по 1 тис. дол., то пенсій по 500 євро, то списання державою усіх боргів тощо. Але лопнуті бульбашки українських мільярдерів – яскравий доказ того, що чужі гроші не допоможуть, якщо немає довгострокової стратегії та правильної бізнес-моделі. Свіжим прикладом стала група “Приват”, де під вивіскою найбільшого і найбільш технологічного банку виявилася діра майже у півтори сотні мільярдів. Суму боргів великих бізнесменів ми порівняли з величиною їхніх активів, зазначеною у публічних дослідженнях статків найбагатших українців*. У результаті з’ясувалося, що борги багатьох великих бізнесменів України істотно перевищують розмір їхніх активів. Так, сума боргів двадцятки найбільших боржників країни перед державою, бізнесом і населенням склала 16,128 млрд. дол. **.

Сьогодні вже мало в кого виникають сумніви в тому, що в Україні корупційна номенклатура будує систему, в якій все, що відбувається, визначається логікою ринку – “прибуток і підвищення його норми за будь-яку ціну”. Ця система виявилася системою безвідповідальності та аморальності, вона відтворює модель економіки, де домінує тіньовий капітал, який приносить власникам влади мільйонні, а декому і мільярдні бариші. У більшості українців, які свято вірили в ідеали Євромайдану, зростають гнів і ворожість у відношенні до можновладців, а особливо – до банкірів.

Причини української Великої депресії різноманітні, найважливішими з яких є дві, не розібравшись у яких, нам не вдасться вийти з кризи. Першу з них було закладено багато років тому на базі чудових потенціальних ресурсних можливостей України (природно-кліматичних, географічних, демографічних і науково-виробничих). Друга причина зумовлена здійснюваною економічною політикою, теоретичною основою якої вже багато років слугує неолібералізм. Не зрозумівши нашого минулого і сучасних реалій, ми не зможемо нічого змінити і в майбутньому.

Насамперед, це зумовлено тим, що у країні було розміщено промислове виробництво, з якого тільки 20% припадало на виробництво кінцевої продукції, і в тому числі понад 25% – на найбільш екологічно небезпечні виробництва первинного переділу. Добувні та енерговиробляючі підприємства сприяли дедалі зро-

* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazine.nv.ua/article/post/29663-zolotyey-nashy>; <http://forbes.net.ua/ratings/4>.

** Бизнес зазеркалья. 30.01.2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.business.ua/opinions/biznes_zazerkalya-360912/.

стаючому обсягу різних відходів, які займали дедалі більші території під зберігання, забруднюючи тим самим навколишнє природне середовище. До цього слід додати відходи українських і розташованих в інших республіках підприємств, які потрапляють з Дніпра та інших річок на нашу територію. Як наслідок, структура національної економіки, і в першу чергу – промисловість, багато років спеціалізувалися на відтворенні напівфабрикатів, найбільш екологічно небезпечних виробництв первинної обробки. Це структурно деформувало промисловість, в якій частка енергомістких і сировинних галузей (чорної та кольорової металургії, паливної промисловості та електроенергетики) у загальному обсягу виробництва постійно зростає. Одночасно істотно скоротилася частка галузей, орієнтованих на кінцеву продукцію, – таких, як машинобудування, легка промисловість та ін. Подібна структурно-промислова політика перетворила нашу країну на сировинний придаток колишніх радянських республік, а сьогодні – країн ЄС та ін. Підтвердженням цьому слугують деіндустріалізація економіки, зниження продуктивності праці, висока енергомісткість промисловості. У 2015 р. додана вартість переробної промисловості України впала до 14% ВВП, тоді як у 1992 р. вона досягала 44%. Сьогодні в Україні додана вартість на 1 працюючого становить 8 тис. євро, при середньому значенні цього показника по ЄС, майже в 7 разів більшому, – 54 тис. На високому рівні залишається енергомісткість промисловості: в Україні витрата умовного палива на 1 тис. дол. доданої вартості промисловості у 6 разів перевищує середньосвітовий рівень і в 11 разів – показник по ЄС. У структурі українського експорту на проміжні товари припадає 44%, тоді як у Німеччині – 19 і в Польщі – 17,8% *.

З одного боку, ситуація, яка склалась у структурі економіки України, зумовлена тим, що вона стала продовженням структурної політики, характерної для централізованого господарства з високомонополізованим державним сектором. А з іншого боку, з переходом до ринкової економіки держава вже не спроможна вкладати інвестиції у традиційні галузі та підтримує їх квазіринковими методами, використовуючи кредитну емісію та частково державні закупки, регулювання умов зовнішньоекономічної діяльності та ін. Проте головні проблеми – перетворення структурної політики на фактор ринкової трансформації економіки та її ефективність на зовнішньому ринку – залишаються нерозв'язаними.

Внаслідок ринкових реформ економіка України виявилася набагато архаїчнішою, ніж була за радянських часів, і йде в напрямі дезінтеграції та деіндустріалізації. На даний час структура національної економіки характеризується, з одного боку, слабкою інноваційністю, а з другого – прогресуючою примітивізацією, що стало фактором, який стримує самовідтворення на ефективній основі. Ця структура звужує можливості інноваційного розвитку, підвищує фондо- і матеріаломісткість виробництва, знижує продуктивність праці, що, у свою чергу, підриває джерела підвищення рівня життя населення. Використання такої моделі повертає економіку країни з рудиментарною структурою до епохи початкового періоду індустріального розвитку. Не відмовившись від існуючої моделі, Україні не вдасться перейти на шлях інноваційного та інвестиційного розвитку, а отже – радикально змінити структуру економіки, вивести її з кризи і перейти до зростання. Тим ча-

* Создание стратегии развития промышленности – живой процесс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/promyshliennost/sozdanie-strategii-razvitiya-promyshlennosti-zhivoy-process-.html>.

сом промислово розвинуті країни, за всієї риторики про постіндустріальне суспільство, здійснюють неоіндустріальний поворот.

Насторожує той факт, що в Україні відсутні науково розроблена концепція структурної політики, її стратегічні напрями і не створено умов для стабільного нарощування інвестиційних ресурсів як основи структурних змін в економіці.

Для подолання структурних деформацій, які склалися у нашій країні багато років, для розробки стратегії та політики формування прогресивної структури національної економіки слід зрозуміти, що собою являє саме поняття “структура”, яке широко використовується у багатьох науках (і в тому числі в економічній). У перекладі з латини (*structura* – будова, розміщення, порядок) структура означає внутрішню форму організації системи, сукупність стійких зв’язків об’єкта, що забезпечують його цілісність і збереження основних властивостей при зовнішніх і внутрішніх змінах.

Економічна наука розглядає структуру як якісний поділ і кількісну пропорційність процесів виробництва, тобто відображає внутрішньовиробничі зв’язки і залежності, що виникають під впливом суспільного поділу праці, рівня розвитку продуктивних сил і системи виробничих відносин. Кількісна пропорційність визначається обсягом, розміром і наявністю матеріально-речових факторів виробництва, а також формами економічних зв’язків. За влучним висловом А. Молчанова, “структура є наслідком учорашньої кінетики” [4, с. 287], тобто результатом елементів цілого та їх організації. Це означає, що структура виступає законом зв’язку елементів. Саме завдяки структурі система відтворює себе як таку та існує певний час у відносно незмінному вигляді, підтвердженням чому слугує структура економіки в розвинутих і в постсоціалістичних країнах, і в тому числі в Україні.

Країни з розвинутою економікою формувались у відповідності з моделлю класичного типу (перехід від аграрного суспільства до індустріального), а сьогодні перехід до постіндустріального суспільства здійснюється поступово, шляхом впровадження в усі галузі народного господарства адекватної системи знарядь праці, устаткування і науково-технічної бази. І починали вони з галузей, націлених на потреби людини (таких, як текстильна, взуттєва, харчова і т. п.). Відповідно формувалось і економічне мислення населення. Це по-перше. По-друге, розвиваючись еволюційним шляхом, такі країни здійснюють структурні зрушення переважно в умовах макроекономічного збалансування, коли сукупний попит в основному відповідає сукупній пропозиції.

Усе це дозволяє державі регулювати потоки товарних і фінансово-грошових ресурсів, спрямовувати їх до сфер діяльності, які виконують роль “локомотивів” розвитку всієї економіки, сприяють “відмиранню” архаїчних видів діяльності або спрямовані на розв’язання важливих соціальних проблем. При цьому держава активно впливає на економіку та її структуру там і тоді, де і коли відмовляють ринкові механізми: конкуренція, вільне ціноутворення, перелив капіталу тощо.

Добре відомим є досвід США і Японії в цьому відношенні. З 1970-х років розвинуті країни, як правило, пов’язують структурну перебудову із скороченням чисельності зайнятих у матеріальному виробництві та її зростанням у сфері послуг на базі підвищення ефективності промислового виробництва. Отже, такі зміни є лише результатом попереднього зростання продуктивності. Разом з тим здійснювані структурні зрушення і міжгалузевий перелив робочої сили до нових галузей

стають самостійним фактором ефективності виробництва (і особливо – у промисловості).

Досвід структурних перетворень у розвинутих країнах за останні 40 років доводить, що інтенсивність і масштаби міжгалузевого переливу робочої сили у промисловості Японії значною мірою залежали також від індустріальної політики уряду, яка об'єднувала рушійні мотиви і конкуренцію ринку з інструментами державного регулювання. У 1970-ті роки в Європі досвід взаємодії індикативного планування і структурної політики з урахуванням ринкових механізмів активно використовувала Франція. Подібний комбінований спосіб декілька десятиріч застосовує Південна Корея, і результат є досить ефективним. Беручи до уваги національну і соціальну специфіку, можна стверджувати, що такий симбіоз понад 30 років є характерним і для Китаю. Результат безперечний.

Усе це дозволяє зробити такі висновки.

Перший. У розвинутих країнах структурна перебудова здійснюється еволюційно, на базі активного і постійного впровадження адекватних НТР досягнень техніки і технологій, методів господарювання і організації управління.

Другий. Важливими умовами структурних перетворень економіки виступають макроекономічне збалансування і досягнення прийнятного співвідношення в доходах найбагатших і найбідніших верств суспільства.

Третій. Структурні перетворення інтенсифікуються, даючи найбільший народногосподарський ефект, коли об'єднуються і взаємодіють ринковий і регулюючий принципи.

Україна розпочала структурні зрушення в економіці у зовсім інших якісному стані та умовах. Насамперед, тут відсутні економічне піднесення і макроекономічна рівновага. Навпаки, для нашої країни характерними є багаторічне розбалансування між сукупним попитом і сукупною пропозицією, нерозвинутість галузей і сфер, націлених на задоволення першочергових потреб населення, і як наслідок – падіння народного господарства. До цього – у зв'язку з радикальними змінами в економічній системі та в моделі господарювання – додаються відмова від існуючих багаторічних економічних зв'язків, заперечення традицій і морально-етичних цінностей, характерних для більшості людей, руйнування державної системи управління і розгін кадрів.

І ще одна, але дуже важлива обставина, притаманна Україні при структурних перетвореннях. Вони повинні відбуватись одночасно і синхронізовано з ринковими трансформаціями, що мають інверсійний характер, пов'язаний з перестановкою у послідовності економічних перетворень. Такий тип формування ринкової економіки відрізняється від класичного і передбачає протилежні процеси переходу: від державної власності до її різноманітних форм, від державної монополії до конкуренції, від директивно-командних методів ціноутворення до ринкових. Тим часом класичний тип ринкових трансформацій включає в себе діаметральну послідовність переходу: від дрібнотоварного виробництва і відповідної форми власності до його збільшення і до еволюції власності в акціонерну, від вільної конкуренції до монополії та олігополії, від вільного ціноутворення до державного регулювання.

Зрозуміло, що все це зумовлює необхідність урахування принципово нових факторів, які впливають на структурну перебудову економіки в Україні. Виокремимо найважливіші з них.

Перша група факторів пов'язана з “генетичною спадковістю”. Переважний розвиток засобів виробництва порівняно з розвитком предметів споживання (і в першу чергу – галузей ВПК) створив однобоко розвинуту економіку. При цьому невійськові сектори економіки характеризуються технологічною відсталістю і сировинною спрямованістю.

Друга група факторів пов'язана з переорієнтацією на нових партнерів в економічному співробітництві та кооперації. Це не тільки багаторазово зменшило частку загального товарообороту країн СНД і колишніх країн РЕВ у їх сукупному ВВП, звузивши тим самим їх спільний економічний простір, але й призвело до реальної втрати традиційних ринків збуту і перспектив подальшого технологічного розвитку.

Третя група факторів пов'язана з аномальними умовами реформування економіки України, що виникли у процесі переходу до нової моделі господарювання. Це, наприклад, проявляється у підвищенні цін на паливно-енергетичні ресурси та у стримуванні зростання цін на продукцію АПК. Так, сьогодні для придбання одиниці сільськогосподарської техніки, автомобілів, 1 т пального необхідно продати у декілька разів більше пшениці, молока, великої рогатої худоби і свиней, ніж при еквівалентному обміні, який мав місце у 1990-ті роки.

Четверта група факторів пов'язана з теорією “мінімізації” держави у формуванні нової моделі суспільства, яка не тільки активно рекламувалась, але й втілювалась у практику. Результат відомий – хаос в економіці, її некерованість. Державний бюджет країни являє собою мізерну величину, що не дозволяє розв'язати соціальні проблеми, які загострились (у тому числі такі, як підвищення заробітної плати бюджетникам і мізерних пенсій, утримання інфраструктури і зношеного житла тощо).

Тотальна приватизація, на яку розраховували, що вона, з одного боку, усуне монополію держави в економіці, а з іншого – відтворить приватну власність і ефективну ринкову економіку, виявилася порожніми словами. З реальних досягнень 2017 р. можна, мабуть, відзначити тільки продаж двох ГЕС у Миколаївській області (Мигіївської – за 52 млн. грн. і Костянтинівської – за 64 млн.), який забезпечив 2/3 усіх надходжень від приватизації. Обидва об'єкти – малі ГЕС, яких у низинах Південного Бугу близько 20. Обидві годяться в експонати музею гідроенергетики, але якщо Костянтинівська поки що працює, то Мигіївська, запущена наприкінці XIX ст., з 2012 р. не експлуатується. Ще сумнівною є перемога 2016 р. – продаж пакета акцій Славутського заводу залізобетонних виробів, який уже 12 років не працює і який з 2004 р. намагалися продати 440 разів і в підсумку “спихнули” за... 19400 грн., з гордістю відзвітувавши, що в ході торгів ціна об'єкта зросла у 10 разів (тобто стартувала з 2000 грн.). Зрештою, навіть якщо до цих 19 тис. грн. додати ще 630 тис. грн. боргів підприємства, то вийде непоганий дисконт на 11,5 га землі, на яких стоїть зруйнований завод. Не збагачує приватизація і бюджет країни. За 2016 р. від приватизації об'єктів державної власності замість 17 млрд. грн. надходжень до бюджету надійшло всього 191782,9 тис. грн., а витрати загального фонду державного бюджету на проведення приватизації становили 20000 тис. грн. Тим часом приватизацію ОПЗ планують завершити у першій половині 2017 р. *.

Насправді сталося таке. По-перше, працівників ще більше усунуто від власності. По-друге, втілене в життя найбільше в історії людства пограбування при-

* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/macrolevel/uderzhat-lyuboy-cenoy-i-otdat-za-bescenok-o-chem-govoryat-neuspehi-privatizacii-246316_.html.

звело до утворення еліти “нових українців”. По-третє, влада конвертувалась у багатство, а багатство — у владу, що призвело до квазіринкової моделі економіки з надвеликою питомою вагою її “тіньового” сектору. По-четверте, ефективність економіки (в тому числі роздержавленої) падає. По-п’яте, у більшості населення зростає недовіра до влади всіх рівнів, до роздержавлення, приватизації та ринкової моделі господарювання.

Усе це переконує, що приватизовані за копійки об’єкти природних монополій, соціальної інфраструктури, оборонної промисловості та землі, про що йдуть такі палкі дискусії в нашому суспільстві, повинні перебувати в суверенній власності держави. В умовах олігархічно-плутократичної моделі економіки подальша приватизація може стати причиною розпаду України як єдиної держави.

П’ята група факторів пов’язана з неадекватною економічною політикою, здійснюваною у країні. Безперечно, що ця група факторів є нерозривною з попередньою. Ми ж її особливо виокремлюємо з огляду на їх виняткову значущість для економічного життя суспільства, і в першу чергу — для його трансформації. Більше того, на нашу думку, в Україні дані фактори відіграли головну роль у руйнуванні економіки, в її деформації. Свідченнями цьому слугують основні макро-економічні показники і структура промислового виробництва в Україні, про що вже йшлося.

На превеликий жаль, такий важкий стан української економіки весь час доповнюється посиленням тенденції до її деформації, яка сьогодні досягла критичної межі. І без того хвора економіка обтяжена негативними тенденціями: по-перше, поглибленням техніко-економічних диспропорцій у реальному секторі економіки; по-друге, збільшенням частки малокваліфікованої робочої сили (особливо у виробничій сфері), витісненням висококваліфікованих кадрів з вищої школи, науково-дослідних центрів і галузей загального машинобудування; по-третє, зміцненням ресурсної орієнтації експорту.

Таким чином, здійснювана в Україні структурна політика у взаємодії з програмою ринкових перетворень у нашій країні, що відбуваються безсистемно і непослідовно, веде до поглиблення кризових явищ як на макро-, так і на мікрорівнях, сприяє побудові квазіринкової економіки, в якій, з одного боку, пограбована та доведена до злиденності більшість населення, а з іншого — його невелика купка, збагачена за рахунок плутократичної власності. Це свідчить про те, що в ринкову систему координат ми йдемо методом проб і помилок, сумнівних експериментів. Чергові “високі побажання” зробити кожного громадянина України власником засобів виробництва (а сьогодні ще й найважливішого загальнонародного багатства, що залишилося, — землі), втілювані в політичних гаслах і програмах, не мають під собою обґрунтувань ні в економічній теорії, ні в економічній політиці.

Що на нас очікує у доступному для огляду майбутньому?

На двадцять сьомому році ринкових перетворень в Україні вже ніхто не вірить у швидке настання економічного піднесення. Сьогодні питання зводиться до того, як нашій країні вийти з багаторічної депресії? Розмови про економічне зростання не мають під собою ніякого ґрунту, оскільки піднесення починається після досягнення докризового рівня. Величезний розрив у доходах, який склався, дедалі більше загострення соціально-економічних та інших суперечностей на фоні продовження війни, у вирі яких опинилась Україна, цілком чітко доводять, що піднесення її економіки почнеться нескоро, як би усім нам цього не хотілось.

Падіння ВВП після Євромайдану більш як у 2 рази в цьому переконує. Елементарні розрахунки свідчать, що для подолання відставання у 100 млрд. дол., яке утворилося за останні 3 роки, при річних темпах відновлення на рівні 10%, країні потрібно буде не менш як 10 років. Проте для нас такий темп приросту не можливий, і нам його ніхто не прогнозує. Називається середньорічний приріст фізичного обсягу ВВП у 1,5–2%. Але це означає, що для досягнення рівня 2013 р. Україні потрібно буде декілька десятків років.

Економічна наука у результаті вивчення багаторічної світової господарської практики доводить, що середньорічні темпи приросту ВВП у розрахунку на 1 людино-годину перебувають у прямій залежності від норми вкладень в основний капітал. Це підтверджується світовою практикою. Наприклад, порівняння норм вкладень в основний капітал у сімці провідних країн у 1951–1973 рр. із середніми у світі в ці роки свідчить про постійність співвідношень між парами названих показників для країн з великим технологічним розривом. Ось ці норми і темпи, виражені у процентах: Японія – 28,4 : 8; ФРН – 23 : 6; Італія – 22,8 : 5,8; Франція – 21,2 : 5,1. По цих чотирьох країнах співвідношення показників було кратним 3,8. Для США і ближчих до них за рівнем техніки у 1950 р. Великобританії та Канади співвідношення норм і темпів було менш сприятливим. У Великобританії відповідний коефіцієнт становив 5,4 (16,6 : 3), у Канади – 7,6 (22,8 : 3) і у США – 7 (18,3 : 2,6). Найвищі середньорічні темпи приросту ВВП на душу населення спостерігались у країн середнього рівня економічного розвитку і становили 6,6%, за середньої норми вкладень в основний капітал, більшої від 26%. Група наймеш розвинутих країн продемонструвала найнижчий річний темп приросту ВВП на душу населення (у середньому 1,7%), що було пов'язано з дуже низькою нормою капіталовкладень – приблизно 15–16% [5, с. 16–17]. У південноазіатських країнах так званого “економічного дива” інвестиції становили 30 і більше процентів ВВП, що забезпечувало його щорічний приріст темпом у 7–15%.

В Україні інвестиції в основний капітал, що характеризують здатність країни до розвитку, перебувають на вкрай низькому рівні. На момент здобуття нею незалежності інвестиційний коефіцієнт (валове нагромадження основного капіталу до ВВП) був на рівні 25% (достатньому, за оцінками ЮНКТАД, для 9-процентного зростання ВВП). Сьогодні це 13% *.

На початку нового тисячоліття інвестиції в нашій країні стали зростати, але в період з 2007 по 2011 р. вони істотно знизилися – з 26,2 до 18,1%, що є ознакою “інвестиційної депресії”. До 2016 р. 3 роки поспіль інвестиції активно падали: за 2013–2015 рр. їх кумулятивне скорочення становило майже 36%. Як наслідок, частка інвестицій у ВВП, як і раніше, залишається нижчою від 20% порівняно з кризою 2008–2009 рр., чого явно не досить для подальшого сталого розвитку національної економіки. Обнадійливим стало зростання капітальних інвестицій у 2016 р., яке досягло 18% завдяки економічному піднесенню у другій половині року **.

Істотну роль в економічному зростанні нашої країни могли б відіграти зовнішні інвестиції. Свідченням цьому є досвід багатьох держав, і в тому числі – Польщі. За всі роки незалежності Україна наростаючим підсумком одержала лише по 977 дол. іноземних інвестицій на 1 особу. Водночас у Польщі за порівнянний

* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/promyshlennost/sozdanie-strategii-razvitiya-promyshlennosti-zhivoy-process_.html.

** На взлеті. Чому оживилась українська економіка. 06.03.2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/economics/2017/1/12/news/51444.htm>.

період цей показник досяг 4366 дол. Саме зовнішні інвестиції і послужили основою для її економічного зростання. Ця країна досі нарощує свої показники, ставши однією з економік ЄС, які найбільш динамічно зростають [2].

Інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим і ризиковим як для іноземного інвестора, так і для внутрішнього. У 2015 р. ПІ в Україну (акціонерний капітал нерезидентів) впали на 5,2% — до 43,4 млрд. грн. При цьому зафіксовано капіталовкладення із 134 країн світу. Частка в них ЄС за роки незалежності становила 76,2% (або 33 млрд. дол.). Ключовими інвесторами за весь цей період є Кіпр (11,7 млрд. дол.), Нідерланди (5,6 млрд. дол.) і Німеччина (5,4 млрд. дол.). В останній повний рік загальні капітальні інвестиції скорочувалися не так швидко, зменшившись лише на 1,7% — до 251,2 млрд. грн. Почасти це було досягнуто за рахунок сильної девальвації гривні, яка протягом року обвалилася з 15 до 25 і більше за долар. Цікаво, що за результатами року капіталовкладення у сферу інформаційних технологій зросли у 2,2 раза — до 21,9 млрд. грн., а у сфері оборони і державного управління — у 2,3 раза — до 12,6 млрд. грн., що пов'язано, насамперед, з проведенням АТО. Водночас різко скоротилися інвестиції у промисловість — на 19,9% — до 84,2 млрд. грн. Вона, як і раніше, лідирує (33,5%) у загальній структурі всіх вкладень, але така сильна негативна динаміка добре ілюструє реальний стан справ у національній економіці та її подальшу деіндустріалізацію*.

Зрозуміло, що інвестиції в українську економіку почнуть зростати при досягненні миру, припиненні внутрішньої боротьби за сфери впливу, передбачуваності дій усіх гілок влади, а разом з тим настане макроекономічна стабільність і відновиться зростання ВВП.

На фоні соціально-економічного паралічу в нашій країні вже мало кого переконає демагогія про швидке відновлення і розквіт національної економіки, про зростання добробуту всіх і вільне переміщення кожного українця всією планетою Земля. Слід покінчити з хибними міфами про виняткову ефективність приватної власності та ринку, які нібито усе розставляють по своїх місцях. Вони вже все розставили в Україні, за короткий період створивши купку мільярдерів і перетворивши більшість її населення на бідних і злидарів. Догми про те, що "ринку сам усе відрегулює", дали негативний результат. На практиці більшість розвинутих країн і країн, які розвиваються (включаючи ЄС), використовують модель регульованої змішаної економіки, а Китай і ряд інших держав — відповідно, модель керованої змішаної економіки. Помітно посилюється роль державного управління в Європі та в Америці, свідченням чому слугують тотальне регулювання в ЄС рівня дефіциту бюджетів і стану банків або гігантська фінансова допомога з держскарбниці США бізнесу і населенню. Управління всередині великих корпорацій також будується на основі застосування автоматизованих систем обліку і контролю виробництва.

Складається враження, що влада не зовсім реально оцінює можливості України стати складовою світової цивілізації. Для цього у нас дуже невеликі ресурси, оскільки країна йде туди не тільки з сировинною економікою, але й з протягнутою рукою і з величезними боргами. Валовий зовнішній борг на душу населення перевершив номінальний ВВП і на 1 січня 2016 р. становив 2771,7 дол. **.

* Інвестиції в Україну: міражі і реальність. 08.06.2016 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minprom.ua/articles/212112.html>.

** Валовий зовнішній борг України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/debt/>.

Викликає тривогу той факт, що державний і гарантований державою борг продовжує зростати і в нинішньому році. На кінець березня він становив 1951,85 млрд. грн. (або 72,35 млрд. дол.) проти 1941,48 млрд. грн. (або 71,76 млрд. дол.) на місяць раніше (зростання на 0,82%). За березень державний борг України зріс до 72 млрд. дол. *. Значна частина цього боргу перебуває у тіньовому банківському секторі, а якась – пішла на проекти, які не можуть окупитися. Сьогодні українці частково розраховуються за борговими зобов'язаннями перед західними банками високим рівнем інфляції та скороченням своїх витрат на найважливіші сфери життя. Але ж кредити, а отже – і наші борги, зростатимуть. Розрахунок на те, що їх Україні спишуть, примарний. Причина полягає в тому, що частина зовнішнього державного боргу належить так званим “привілейованим” інвесторам. За цим спеціальним терміном приховуються міжнародні фінансові організації, яким заборонено змінювати умови кредитів. А уряд України є великим боржником таких “привілейованих” інвесторів, як МВФ, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк.

Нам доведеться прийняти правила, за якими живе світове співтовариство, не втрачаючи при цьому національну суб'єктність. Ключ до розв'язання даної проблеми лежить, з одного боку, в пошуках шляхів внутрішньої інтеграції країни, подолання суперечностей, які виникли у зв'язку з війною і з диференціацією у рівнях розвитку між різними регіонами, а з іншого – у назрілій реформі влади, всередині якої йде жорстока боротьба між ФПГ, які сконцентрували у своїх руках власність, за управління нею, яке обіцяє небачений прибуток.

Не викликає сумнівів, що доходи олігархів зумовлені нинішніми фінансовими схемами, централізованими фінансовими потоками і закупками, а також встановленням цін на продукцію приватизованих підприємств природних монополій, квот на ввезення і вивезення продукції до країни та з неї, процентних ставок. Особливо “ефективним” інструментом чиновників в уряді та в центральному банку є друкарський верстат, за допомогою якого можна надрукувати певну суму грошових знаків, яка йде на докапіталізацію. Даний процес здійснюється через систему державних банків. Після певного “часового лага” настають інфляція і девальвація національної валюти. Паралельно грошово-кредитна нестабільність, висока інфляція і зростання ризиків сприяють перерозподілу тягаря суспільних втрат на бідні верстви населення. Прикладом цьому можуть слугувати заходи НБУ при закритті десятків банків, за що розплачуються їх вкладники.

Експерти називають злиття української політики і бізнесу “кумівським капіталізмом”. У такій системі компанії олігархів одержують субсидії, дешеві кредити держбанків, незаперечний монополізм і захист від конкурентів шляхом введення ліцензій та інших заходів протекціонізму. Крім того, в Україні приватизація нерідко є схемою переведення активів з державної власності до рук олігархів, що активно відбувалось у 1990-ті роки і відбувається сьогодні.

Важливу роль у здійсненні нинішньої політики відіграють чиновники, що прийшли на зміну радянському партійно-державному апарату. Плутократична форма власності, яка сформувалась у країні, створила партійно-державний бюрократичний апарат у всіх сферах життя: господарській, каральній, військовій, безпеки та ін. Одні й ті самі кадри пересуваються з одного апарату до іншого як по вертикалі, так і по горизонталі. Незважаючи на умови жорсткої конкуренції між

* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/120778/>.

різними олігархічними угрупованнями, утворена піраміда влади неминуче породжує олігархічно-плутократичну систему із суворою ієрархією та ідейно-моральними принципами.

Створена піраміда української влади здійснює політику, яку спрямовано виключно на зростання багатства в олігархів. Природно, що це супроводжується розвитком усіх видів нерівності для тих, хто позбавлений влади, привілеїв і переваг, і тих, хто має владу. Бюрократизм у країні перетворився на інститут, який примножує і охороняє нерівність. Він розподіляє всі злакові місця в управлінських державних і недержавних організаціях, що дозволяє суб'єктам влади збирати всі вершки. Подібна ситуація влаштує олігархів, і вони роблять усе, щоб їхні інтереси не було порушено. Ось чому сьогодні всі сили (економічні, адміністративні, правові, політичні, ідеологічні та владні інститути), контрольовані різними фінансовими угрупованнями, створюють закони, спрямовані на збереження їх власності та контролю над суспільством.

Показовими в цьому відношенні є результати роботи заснованого два роки тому Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), завдання якого — ловити високопоставлених чиновників-хабарників і доводити їхні справи до суду, а також повертати до України накрадене ними. Ця організація накопичує дані про те, в яких країнах світу нечисті на руку українські чиновники ховають накрадене. За кордоном уже виявлено понад 500 млн. дол. (або 14 млрд. грн.) виведених грошей, а також тисячі метрів купленої нерухомості вартістю в десятки мільйонів доларів. Усього ж НАБУ веде досудове розслідування по 319 карних справах, економічний збиток по яких становить понад 85 млрд. грн. За словами Голови НАБУ А. Ситника, вже встановлено назви комерційних структур з більш як 10 країн світу, за участі яких з України незаконно виведено понад 2,27 млрд. грн., 428 млн. дол., 4,3 млн. євро і 825 тис. фунтів стерлінгів. В оборудках підозрюється топ-менеджмент наших державних компаній, які працюють у нафтогазовій і гірничодобувній промисловості, машинобудуванні, агросекторі та портах. Але поки що успіхи бюро можна вважати такими лише умовно, оскільки за два роки НАБУ не змогло повернути вкрадене за складними багатоходовими схемами, а ув'язнено всього декілька дрібних хабарників [6].

"Українські олігархи поділили між собою регіони і галузі промисловості, залучили найманців для управління приватними батальйонами і тепер нагадують сомалійських польових командирів, а не захисників демократичних принципів недавньої майданної революції. ...Нова риторика про демократію тонко завуальована і порожня. Влада України проститує на гаслах, правах людини і українському самовизначенні та спрямована на приховування корупції, про яку Європа ще не знає" *. Про це сьогодні говориться у багатьох західних публікаціях, одну з яких процитовано.

Відтворюваний владними державними інститутами механізм економічного життя не викликає у більшості населення, яка ледь животіє, довіри до держави та її чиновників усіх рівнів, які обіцяють швидке зростання економіки, добробут працюючим і забезпечену старість пенсіонерам тощо. Усе це переконує в тому, що український уряд, як будь-який буржуазний уряд, захищає не людей праці, а бізнес і банки. В наявності поглиблення суперечності між економічними-

* Эскалация коррупции в правительстве Украины наносит ущерб интересам США за рубежом. 28.03.2017 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/reports/view/119968/>.

ми тенденціями і соціальними умовами, яка розділила суспільство і розірвала його соціальну тканину.

Соціал-реформісти з метою пом'якшення напруженості у суспільстві пропонують досягти, здавалося б, дуже правильного принципу – соціальної справедливості. Але що таке соціальна справедливість? Люди по-різному розуміють її зміст. Скажімо, одні вважають справедливим розподіл за працею, другі – порівну, треті – за капіталом. Як бачимо, це поняття розкриває місце людини в суспільному виробництві та її психологію. У нинішньому суспільстві акцент слід змістити до соціальної захищеності домінуючої частини населення, що можливо забезпечити шляхом більш справедливого розподілу доходів.

В умовах, які складаються, перестають працювати соціальні ліфти, оскільки у зв'язку з платною освітою більшість верств суспільства не можуть вчитися за кордоном у престижних університетах, а отже – просуватися службовими сходами, ставати управляючими фірм, керівниками в народному господарстві, депутатами, міністрами та ін. Формування у подібний спосіб господарської, політичної, наукової та інформаційної еліти сприяє відтворенню закритої номенклатурної еліти, націленої на реалізацію інтересів правлячої верхівки.

Усередині країни зруйновано відносини між населенням різних регіонів і відчуття спільності, створено атмосферу недовіри до всіх гілок влади і напруженість, яка у будь-який момент може спалахнути насильницькими протестами. Для цього лідерами різноманітних партій і рухів, які рвуться до влади, шляхом різноманітних псевдореформ підготовлено “соціально-економічний” грунт.

Такими є реалії, з якими слід рахуватися. Більше того, негативний досвід так званих “ринкових трансформацій” у нашій країні, незважаючи на всі його недоліки, може і має бути використаний при перетворенні суспільства. Це доведено світовою практикою, коли керівництво ряду країн перетворювало як позитивний, так і негативний досвід на незамінний фактор удосконалення суспільного устрою.

При розробці економічної політики, спрямованої на відновлення і піднесення економіки України, слід врахувати теоретичне положення про те, що велика тривалість кризи і депресії є більш згубною для доль подальшого економічного зростання, ніж глибина економічного спаду. При глибокому, але нетривалому спаді легше зберегти виробничі та творчі колективи, оскільки не втрачаються кваліфікація працівників і навички високопродуктивної праці. Інша справа – навіть неглибокий, але тривалий спад або застій. Тут неминучими є великі втрати. Крім того, до декваліфікації спеціалістів, які втратили роботу або змушені займатися примітивною працею, додаються руйнування системи освіти, розпад наукових колективів (особливо – у сфері фундаментальних досліджень). Больовими точками, що визначають ситуацію, яка склалась, є мізерні вкладення промислового сектору у сфері досліджень, розробок та інновацій; слабкий процес передання і освоєння їх результатів промисловістю; низька залученість малих і середніх підприємств до інноваційного процесу. Наприклад, в Україні витрати на дослідження і розробки в розрахунку на душу населення становлять 30,4 дол., в ЄС – 713,6 і в середньому у світі – 231,5 дол. Недофінансуванням, а також нестачею спеціалістів належної кваліфікації пояснюються слабкі конкурентні позиції ряду ключових галузей вітчизняної промисловості на світовому ринку *. До цього слід

* Создание стратегии развития промышленности – живой процесс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/promyshlennost/sozdanie-strategii-razvitiya-promyshlennosti-zhivoy-process-.html>.

додати падіння моралі, калічення мільйонів людських доль і життів, що спостерігається у нашій країні.

Але й це ще не все. Нам слід позбавитися сліпого копіювання досвіду інших держав, чи то Німеччина, Норвегія, Сінгапур чи будь-яка інша країна. Адже всі вони різні за масштабами, природними ресурсами, місцем розташування, зовнішньоекономічними та іншими зв'язками, ментальністю, релігією тощо. Досвід переконує, що проблеми великої країни сильно відрізняються від проблем середніх і малих країн. Одна справа — вибір "локомотивів" економічного зростання у невеликій країні, яка не може і не повинна мати багатогалузеву економіку, і зовсім інша — стратегія держави, яка за будь-яких варіантів розвитку зобов'язана виходити з пріоритетів внутрішнього ринку. Причому прихильники ринкової моделі економіки західного зразка запевняють, що без приватної власності не може бути ринку та ефективної економіки. З цим не можна погодитись. Умовою ринку є наявність різноманітних форм власності, а не моновласність у будь-якій її формі. Важливо, щоб усі вони були неексплуаторськими, до яких можна віднести колективно-трудова, одноосібну і державну. Частина державних підприємств — за винятком тих видів діяльності, в яких у принципі немає швидких віддачі та прибутку (таких, наприклад, як фундаментальна наука), але без яких розвиток і прогрес суспільства не можливі, — можуть бути ринковими. Для цього їм як суб'єктам господарської діяльності необхідно надати право укладати торговельні договори з партнерами про ціни тощо. Світова, як і нашої країни, господарська практика переконує також у тому, що багатство держави залежить не від удачливості у зовнішньоторговельному обороті, а в першу чергу — від ефективності та продуктивності багатогалузевої національної економіки, яка спирається на власну потужну наукову, технологічну та інвестиційну базу.

Висновки

У нинішніх умовах соціально-економічної кризи важливо мобілізувати всі ресурси, і насамперед — людський потенціал українців, щоб наша країна не стала карликовою і сировинним придатком світового співтовариства, на що нас націлюють. Безперечним є одне: Україна вийде з кризи. Але для цього обов'язково необхідно терміново створити умови, найважливішими з яких є такі.

Перша і найголовніша умова — радикальна зміна економічної політики на ту, яка здатна замінити авторитарно-плутократичну систему і створений нею партійно-державний бюрократичний апарат. Нова система має бути націлена на реалізацію інтересів більшості, яка створює реальний ВВП, а не привласнює його завдяки владним повноваженням. Країні потрібен інший тип економіки. Без нових економічних відносин між людьми наш шлях лежить у минуле, а правильніше — у безвихідь. Тому вже тепер необхідно вивчати і розвивати принципи економіки майбутнього. Безперечно, що, живучи в епоху стрімких змін, коли і далеке майбутнє, і недавнє минуле переоцінюються, трактуються по-різному не тільки в різних країнах, але й у кожній з них людьми різних поколінь, дуже складно прогнозувати майбутнє не тільки нашої держави, але й усього світу та його світоустрою.

Друга умова полягає в тому, щоб відтворити морально-психологічний імунітет населення країни, зруйнований хибними цінностями, міфами, потужною пропагандою, яка відволікає увагу людей від соціальних проблем на інтимне життя кінозірок і можновладців, на протиприродні форми задоволення.

Третя умова, без дотримання якої не тільки не можна вийти з кризи, але й можна втратити єдину країну, полягає в тому, щоб перешкоджати окремим політико-релігійним угрупованням, які намагаються посіяти розбрат між людьми різних національностей, а також віруючими, які належать до різних церков. Важливо усвідомити, що суспільство, яке подрібнюється у культурно-ідеологічному і національно-релігійному аспектах, стає некерованим, непередбачуваним, що, у свою чергу, спричиняє зростання злочинності, насильство, заворушення, корупцію, хаос і розпад.

На закінчення хочу підкреслити, що Україна та її багатонаціональний народ навряд чи погодяться з тим, щоб наша країна з різноманітним етнокультурним складом населення втратила фундамент єдиної національної ідентичності та залишалася сировинним придатком розвинутих держав. Ось чому слід усвідомити, що подолати існуючу в Україні ситуацію можливо за умови націлювання економіки, політики та ідеології на людину з раціональними потребами і високими морально-етичними нормами. Такого в історії людства не було ніколи. Проте суспільство до цього повинно прагнути, використовуючи всі можливі підйоми влади, систему законів і норми моралі. В іншому випадку йому загрожує катастрофа з непередбачуваними наслідками – аж до економічного краху, деградації, маргіналізації та люмпенізації населення і територіального розвалу країни. У запобігання такому трагічному сценарію покликана внести свій вагомий вклад інтелектуальна еліта України, стурбована подальшою історичною долею свого народу і своєї країни.

Список використаної літератури

1. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні ; [за ред. Б.Є. Кваснюка]. – К. : ІЕП НАН України. – Х. : Форт, 2003. – 424 с.
2. *Верстюк И., Корба Г.* ЗАО Украина и его собственники. Первое масштабное исследование отечественной олигархии. 20 марта 2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/publications/zao-ukraina-i-ego-sobstvenniki-pervoe-masshtabnoe-issledovanie-otechestvennoj-oligarhii-835585.html>.
3. *Марчук Є.* Основні напрями діяльності уряду в умовах ринкової трансформації економіки України. Економіка України та шляхи її подальшого реформування. Матеріали Всеукраїнської наради економістів. 14–15 вересня 1995 р. – К. : Генеза, 1996. – 323 с.
4. *Молчанов А.М.* Возможная роль колебательных процессов в эволюции / Колебательные процессы в биологических и химических системах. – М. : Наука, 1967. – С. 287.
5. *Клинов В.* Волновая природа научно-технического прогресса и большие циклы конъюнктуры мирового хозяйства // Общество и экономика. – 2002. – № 6. – С. 16–17.
6. *Панченко А.* Карта нашей коррупции: куда исчезают украинские миллиарды // Сегодня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/economics/enews/karta-nashey-korrupcii-kuda-ischezayut-ukrainskie-milliardy-1014575.html>.

References

1. *Rol' Derzhavy u Dovhostrokovomu Ekonomichnomu Zrostanni* [The Role of the State in Long-term Economic Growth]. В.Е. Kvasnyuk (Ed.). Kyiv, IEF of the NAS of Ukraine, Kharkiv, Fort, 2003 [in Ukrainian].

2. Verstyuk I., Korba G. *ZAO Ukraina i ego sobstvenniki. Pervoe masshtabnoe issledovanie otechestvennoi oligarkhii* [CJSC Ukraine and its owners. The first large-scale study of the domestic oligarchy]. 20 march 2017, available at: <http://nv.ua/publications/zao-ukraina-i-ego-sobstvenniki-pervoe-masshtabnoe-issledovanie-otechestvennoj-oligarhii-835585.html> [in Russian].

3. Marchuk E. *Osnovni Napryamy Diyal'nosti Uryadu v Umovakh Rynkovoї transformatsii Ekonomiky Ukrainy. Ekonomika Ukrainy ta Shlyakhy ii Podal'shoho Reformuvannya. Materialy Vseukrains'koi Narady Ekonomistiv. 14–15 veresnya 1995 r.* [Main Directions of Activity of the Government in the Conditions of Market Transformation of the Economy of Ukraine. Ukraine's Economy and Ways of its Further Reformation. Materials of All-Ukrainian Meeting of Economists. September 14–15, 1995]. Kyiv, Geneza, 1996 [in Ukrainian].

4. Molchanov A.M. *Vozmozhnaya rol' kolebatel'nykh protsessov v evolyutsii, v: Kolebatel'nye Protsessy v Biologicheskikh i Khimicheskikh Sistemakh* [Possible role of oscillatory processes in evolution, in: Oscillatory Processes in Biological and Chemical Systems]. Moscow, Nauka, 1967, p. 287 [in Russian].

5. Klinov V. *Volnovaya priroda nauchno-tekhnicheskogo progressa i bol'shie tsikly kon'yunktury mirovogo khozyaistva* [The wave nature of scientific and technological progress and large cycles of conjuncture of the world economy]. *Obshchestvo i ekonomika – Society and Economy*, 2002, No. 6, pp. 16–17 [in Russian].

6. Panchenko A. *Karta nashei korrupsii: kuda ischezayut ukrainskie milliardy* [Map of our corruption: where Ukrainian billions disappear]. *Segodnya – Today*, available at: <http://www.segodnya.ua/economics/enews/karta-nashey-korrupcii-kuda-ischezayut-ukrainskie-milliardy-1014575.html> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 31 травня 2017 р.
